

УДК 657.631.115

Крюкова І.О.

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ ВАРТОСТІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

THEORETICAL PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE COST CONTROL AGRARIAN BUSINESS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто причини відсутності практики оцінки вартості вітчизняного аграрного бізнесу серед більшості аграрних формувань. Визначено основні елементи управлінського контролю вартості аграрного бізнесу. Обґрунтовано перелік та зміст ключових функцій контролю управління вартістю агробізнесу. Досліджено професійні стандарти оцінки вартості бізнесу. Деталізовано об'єкти управлінського контролю вартості аграрного бізнесу залежно від методичних підходів агроменеджменту. Проаналізовано окремі аспекти діючої практики контролю в аграрних формуваннях Одеської області.

Ключові слова: вартість аграрного бізнесу, управлінський контроль, концепції управління, агроменеджмент, активи.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены причины отсутствия практики оценки стоимости отечественного аграрного бизнеса среди большинства аграрных формирований. Определены основные элементы управленческого контроля стоимости аграрного бизнеса. Обоснованы перечень и содержание ключевых функций контроля управления стоимостью агробизнеса. Исследованы профессиональные стандарты оценки стоимости бизнеса. Детализированы объекты управленческого контроля стоимости аграрного бизнеса в зависимости от методических подходов агроменеджмента. Проанализированы отдельные аспекты действующей практики контроля в аграрных формированиях Одесской области.

Ключевые слова: стоимость аграрного бизнеса, управленческий контроль, концепции управления, агроменеджмент, активы.

ANNOTATION

The reasons for the lack of practice of estimating the value of domestic agrarian business among the majority of agrarian formations are considered in the article. The main elements of management control of the value of agricultural business have been identified. The list and content of key functions of controlling the management of the cost of agribusiness are justified. The professional standards of business valuation have been investigated. The main objects of management control of the agrarian business cost across agrarian management methodological approaches are detailed. Some aspects of the real practice of control in the agricultural formations of the Odessa region have been analyzed.

Keywords: cost of agricultural business, management control, management concepts, agrarian management, assets.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання аграрних бізнес-структур визначаються високим рівнем динамічності та нестабільності елементів зовнішнього та внутрішнього середовища, що зумовлює необхідність імплементації у практику агроменеджменту нових концепцій, здатних своєчасно реагувати на їх зміни і виклики. В аграрній сфері поряд із традиційними системами виміру результатів діяльності набувають поширення прогресивні

підходи та концепції управління, в яких центральне місце посідає вартість бізнесу, її кількісна і якісна оцінка, що має перебувати у спектрі постійного управлінського контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових розробок і публікацій, присвячених вибраній проблематиці, показує, що питання оцінки вартості бізнесу постає в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. Значний вклад в розвиток теорії та методології зазначених наукових аспектів зробили такі вчені-економісти, як, зокрема, І.О. Бланк, А.О. Єпіфанов, М.В. Корягін, А.П. Ковальов, В.Р. Кучеренко, В.В. Копилова, З.В. Котик, П.В. Круш, Р.В. Сіміонова, Дж. Фридман, Т. Коупленд, І. Фішер, С. Перез, Г. Браун, П. Еванс.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових розробок та потужний науково-теоретичний базис з питань теорії і практики вартісного контролю, сучасний менеджмент більшості аграрних бізнес-структур значно відстає від прогресивного досвіду, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок у спектрі вартісного управління і контролю з урахування специфіки розвитку аграрної сфери національного виробництва.

Мета статті полягає у розгляді причин відсутності практики оцінки вартості вітчизняного аграрного бізнесу серед більшості аграрних формувань, визначенні основних елементів управлінського контролю вартості аграрного бізнесу, обґрунтуванні переліку та змісту ключових функцій контролю управління вартістю агробізнесу, дослідженні професійних стандартів оцінки вартості бізнесу, деталізації об'єктів управлінського контролю вартості аграрного бізнесу залежно від методичних підходів агроменеджменту, аналізі окремих аспектів діючої практики контролю в аграрних формуваннях Одеської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор визнаний пріоритетною базовою галуззю національної економіки. Сільське господарство сьогодні є практично єдиною галуззю, яка, незважаючи на перманентні кризові явища, демонструє стабільну дина-

міку покращення економічних показників діяльності. Водночас оцінка результативності діяльності аграрних бізнес-структур сьогодні обмежується рамками традиційної системи економічних показників, тоді як в усьому світі сукупність фінансових і нефінансових показників господарювання доповнюється оцінкою ринкової вартості бізнесу.

Як зазначає М.В. Корягін, показник вартості підприємства відіграє значну роль в управлінні, оскільки саме він характеризує комплексний стан підприємства, відображає його фінансово-економічні параметри та перспективи розвитку, формує передумови для реалізації інтересів власників, персоналу, інвесторів та інших зацікавлених сторін [4, с. 7].

Сьогодні в аграрній сфері національної економіки практично відсутня практика оцінки вартості аграрного бізнесу. Дослідження показали, що основними причинами такого становища є:

- непопулярність вартісно-орієнтованих концепцій агроменеджменту серед керівництва і персоналу більшості сільськогосподарських бізнес-суб'єктів;
- обмежений характер використання у практиці аналізу системи нефінансових показників діяльності агроструктур;
- недосконала структура капіталу і активів більшості агропідприємств, яка на сучасному

етапі характеризується практичною відсутністю нематеріальних активів, що володіють потужним потенціалом нарощування ринкової вартості бізнесу;

– значні методичні і методологічні складнощі в процесі оцінки основних активів агроформувань, зокрема під час оцінки земель сільськогосподарського призначення;

– відсутність організованого і прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення, що унеможливує формування справедливої вартості сільгоспугідь та аграрного бізнесу загалом;

– традиційно занижена вартість трудового потенціалу аграрних формувань, яка реально не відображає вартісної оцінки цього ресурсу як основної складової вартості аграрного бізнесу.

Водночас крупні агрохолдинги України вже сьогодні використовують вартісну оцінку бізнесу як головний показник власної інвестиційної привабливості та результативності довгострокового розвитку. Так, згідно з даними інвестиційної компанії «Eavex Capital», станом на 2016 р. найвищим рейтингом вартості українських агрокомпаній визначались такі: агрохолдинг «Кернел» (виробництво та експорт соняшникової олії, зерна) – 1 211 млн. дол.; МХП (Миронівський хлібопродукт) – 993 млн. дол., «Астарта» (вирощування та переробка цукрових буряків, зерна, насіння соняшнику) –

Рис. 1. Складові управлінського контролю вартості аграрного бізнесу

329 млн. дол.; «Овостар» (виробництво курячих яєць) – 141 млн. дол.; «ІМК» (виробництво та зберігання зернових і технічних культур, виробництво молока) – 57 млн. грн. [10].

Організація контролю ринкової вартості аграрного формування методично ґрунтується на науково-теоретичній площині визначення сутності вартості бізнесу. За такого підходу контроль вартості аграрного бізнесу можна представити в розрізі певних складових (рис. 1).

В системі об'єктів управлінського контролю вартості аграрного бізнесу одним з найбільш дискусійних та проблематичних з методичної точки зору є контроль вартості майнового комплексу (скупних активів) підприємства. При цьому методичні аспекти контролю ускладнюються розбіжностями, які мають порядок оцінки активів за балансовою та ринковою (справедливою) вартістю. Інформаційно-аналітичну базу для вартісної оцінки сукупних активів надає річна фінансова звітність агропідприємств, де активи відображаються за однією з величин: за чистою реалізаційною вартістю, за справедливою вартістю, за залишковою вартістю. Водночас досить часто вартісна оцінка активу у балансі підприємства значно відрізняється від ринкової вартості, що перешкоджає точному визначенню ринкової вартості аграрного бізнесу.

Крім того, аграрна сфера сьогодні є єдиною галуззю, в якій не є товаром (а отже, не має справедливої вартісної оцінки) головний актив виробничого процесу – сільськогосподарські угіддя. Сьогодні практично відсутній механізм визначення справедливої вартості сільгоспугідь. Як база для розрахунків у сільському господарстві (під час визначення розміру орендної плати або розміру єдиного податку) використовується нормативна грошова оцінка землі. Водночас величина грошової оцінки реально не відображає вартості землі як головного активу аграрної сфери та, згідно з оцінками експертів, є значно меншою, ніж її потенційна справедлива (ринкова) вартість.

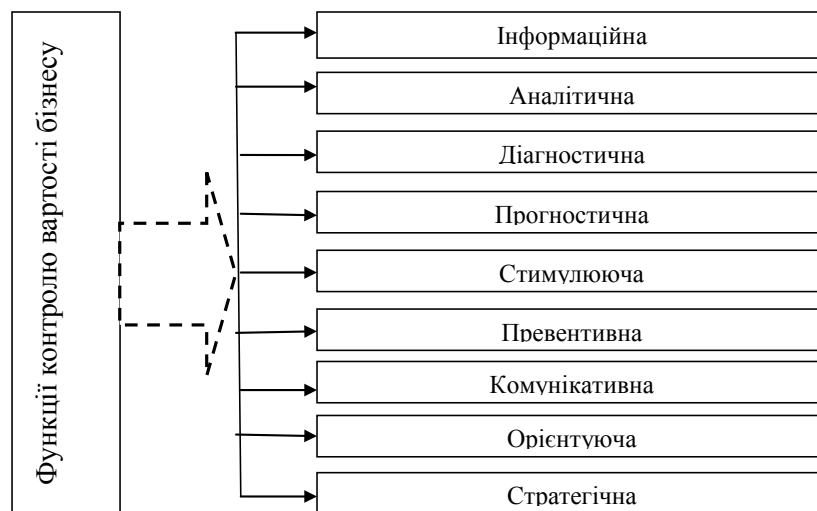

Рис. 2. Функції контролю управління вартістю аграрного бізнесу

Вітчизняні науковці, досліджуючи теоретично-методичну сутність управлінського контролю, виділяють такі його функції, як діагностична, орієнтуюча, зворотного зв'язку, стимулююча, педагогічна [11, с. 94; 9, с. 129].

Потужних функцій управлінський контроль вартості аграрного бізнесу набуває за умов формування цивілізованого і прозорого аграрного ринку. В умовах, за яких аграрний бізнес виступатиме повноцінним об'єктом купівлі-продажу на ринку діючих бізнес-проектів, управлінський контроль вартості аграрного бізнесу буде спроможний виконувати такі функції (рис. 2).

Отже, охарактеризуємо кожен з названих функцій:

1) інформаційна – збір, систематизація та накопичення інформації стосовно вартісної оцінки аграрного бізнес-суб'єкта на конкретну дату, тенденцій її зміни залежно від сукупності факторів ринкового середовища, оцінка вартості підприємств-конкурентів, своєчасне забезпечення інформаційними даними менеджменту для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень;

2) аналітична – визначення, перевірка й оцінка системи елементів, умов та факторів, які формують вартість аграрного бізнесу;

3) діагностична – оцінка фактичної величини вартості бізнесу та його аналогів, виявлення потенціалу нарощування ринкової вартості;

4) прогностична – виявлення перспектив нарощування та визначення майбутньої вартості аграрного бізнесу;

5) стимулююча – розробка комплексу заходів, орієнтованих на нарощування ринкової вартості бізнесу;

6) превентивна – виявлення фактичних і латентних ризиків та загроз нарощування ринкової вартості аграрного бізнесу, а також використання інструментів з їх своєчасного нівелювання;

7) комунікативна – формування системи оберненого зв'язку із стейкхолдерами та зацікавленими сторонами аграрного бізнесу;

8) орієнтуюча – обґрунтування напрямів і характеру дій, спрямованих на нарощування ринкової вартості аграрного бізнесу;

9) стратегічна – максимізація вартості аграрного бізнесу за реальних та потенційних ринкових умов в довгостроковій перспективі.

Як суб'єкти управлінського контролю вартості аграрного бізнесу можуть виступати власники бізнесу, управлінський персонал, інвестори, держава (у випадку управління вартістю державного аграрного підприємства). Користувачами інформації про вартість аграрного бізнесу можуть бути

кредитори, аудитори, учасники фондових ринків, стейкхолдери, конкуренти, фінансові аналітики, соціальні групи тощо [1, с. 70].

Обґрунтування порядку і методики контролю вартості аграрного бізнесу потребує чіткого визначення виду вартості, величина якого цікавить агроменеджмент та є метою її збільшення.

У теорії та практиці оцінки вартості бізнесу існує декілька видів оцінки. В зарубіжній практиці вони визначаються стандартами оцінки майна й активів, на яких ґрунтується оцінка бізнесу загалом [3, с. 204].

Згідно з методикою Європейських стандартів (асоціацій професійних оцінників-експертів) видами оцінки вартості бізнесу можуть бути: 1) ринкова вартість (яка визначається конкретними умовами купівлі-продажу готового бізнесу на ринку); 2) валова і залишкова вартість заміщення; 3) валова вартість; 4) вартість відтворення (грошовий еквівалент витрат на створення бізнесу, що підлягає оцінці) [5, с. 261; 12, с. 307; 13, с. 314].

В межах національних законодавств додатково до перерахованих формуються власні професійні стандарти практики оцінки бізнесу, на основі яких можливе визначення таких видів вартості: 1) балансова вартість (величина якої ґрунтується на величині балансової вартості активів, майна та зобов'язань бізнес-структури); 2) справедлива вартість (яка визначається розміром відповідного грошового еквівалента за умовами продажу між зацікавленими, неупередженими та обізнаними сторонами комерційної угоди); 3) ліквідаційна вартість (вартість продажу бізнесу за термінів, які не сприяють визначенню його адекватної оцінки (упорядкована або примусова); 4) інвестиційна вартість (еквівалент вартості майбутніх фінансових потоків, що ґрунтується на конкретних умовах інвестиційного проекту); 5) вартість застави (ринкова вартісна величина з урахуванням можливостей використання бізнесу як застави) тощо. Окремі науковці виділяють страхову вартість, чисту вартість реалізації, вартість у використанні, переоцінену вартість бізнесу [3, с. 204].

З огляду на принцип безперервності діяльності вже сформованих діючих аграрних бізнес-структур як цілісний об'єкт управлінського контролю найбільше значення має ринкова вартість аграрного бізнесу, яка з методичних позицій факторів і підходів до її розрахунку є практично тотожною справедливій вартості.

Деталізація об'єкта управлінського контролю вартості аграрного бізнесу визначатиметься методичним підходом до її оцінки. Більшість вчених сукупність методичних підходів до оцінки вартості бізнесу поділяє на: 1) дохідний; 2) витратний; 3) ринковий (порівняльний). В межах кожного підходу сформувалась певна сукупність методів оцінки вартості бізнесу [7, с. 57; 6, с. 225].

У зв'язку з обраним підходом конкретними об'єктами постійного контролю вартості агро-

бізнесу з боку його суб'єктів (переважно менеджерів і власників) можуть бути: 1) ринкова і балансова вартість сукупних активів, майна і зобов'язань підприємства, їх динаміка, склад і структура, а також загальна величина і порівняння з аналогічними видами агробізнесу; 2) нематеріальні активи бізнес-структури (які є потужним каталізатором грошового еквівалента ринкової вартості бізнесу); 3) продукція, яка виробляється (обсяги, вартість, якість); 4) система нефінансових показників діяльності агробізнес-структури; 5) грошовий еквівалент вартості кадрового ресурсу підприємства; 6) вартість земель сільськогосподарського призначення (справедлива ціна на прозорому земельному ринку за умов його формування у найближчій перспективі); 7) вартість аналогічних (за ключовими параметрами) бізнес-компаній, які функціонують в аграрній сфері виробництва.

Однією з головних методичних і управлінських проблем в процесі оцінки і контролю вартості аграрного бізнесу сьогодні є розрахунок адекватного грошового еквівалента сільгоспугідь. В умовах діючого мораторію на купівлю-продаж сільгоспземель експерти аграрної галузі пропонують використовувати метод капіталізації земельної ренти, відповідно до якого вартість земель визначатиметься з урахуванням розміру прибутку, ставки капіталізації та розрахункового періоду [8].

Незважаючи на методичні підходи та методи оцінки аграрного бізнесу, сьогодні вчені і практики-експерти погоджуються з тим, що земля сільськогосподарського призначення є головним об'єктом управлінського контролю, якому за умов імплементації вартісно-орієнтованих підходів в агроменеджменті має приділятися підвищена увага з боку суб'єктів управлінського контролю.

Проведені польові дослідження свідчать про те, що сьогодні в агроформуваннях система заходів управлінського контролю є досить обмеженою як суб'єктами, так і сукупністю інструментів і механізмів такого контролю. Так, дослідження системи внутрішнього управлінського контролю у 60 агропідприємствах Одеської області показали, що практично єдиним спеціалізованим органом управлінського контролю є ревізійні комісії, які створені у 82% всіх бізнес-суб'єктів. Водночас періодичність засідань таких комісій становить в середньому 1-2 рази на рік та формально зводиться до підведення підсумків роботи агроформувань за рік. Питання поліпшення та удосконалення контрольних заходів на таких засіданнях практично не розглядаються.

Позитивним прикладом є крупні аграрні підприємства (переважно агрохолдинги та деякі ПАТ), в яких створені та функціонують служби внутрішнього контролю. Водночас, як показало проведене анкетування, аспекти контролю вартості активів зводяться до інвентаризаційних

перевірок, а контроль вартості агробізнесу загалом сьогодні не є в системі пріоритетів служб внутрішнього контролю агропідприємств. Опитування керівників та провідних менеджерів агрокомпаній показали, що 58% керівників крупних агрохолдингів знайомі із вартісно-орієнтованими концепціями у менеджменті, проте ніколи не використовували їх на практиці. Керівники і менеджери середніх та малих агроформвань показали, що пріоритетом управлінського контролю сьогодні бачать: 1) максимізацію розміру прибутку (61% респондентів); 2) розвиток сільських територій та вирішення соціально-економічних проблем свого села (24%); 3) розвиток персоналу (9,5%). Водночас практично всі керівники-респонденти в анкетах відмітили пункт «нестабільність зовнішнього правового і економічного середовища, що пов'язано із формуванням вільного ринку земель сільськогосподарського призначення як об'єкта управлінського контролю». Такі результати ще раз підтверджують необхідність відокремлення сільгоспугідь як об'єкта підвищеного контролю під час переходу на вартісно-орієнтовані підходи до агроменеджменту загалом та контролю вартості аграрного бізнесу зокрема.

Висновки. Незважаючи на цілу низку методичних та практичних проблем оцінки вартості сучасних агропідприємств, вітчизняне аграрне виробництво має значний потенціал нарощування вартісних показників діяльності та величини бізнесу загалом. Для цього необхідною є поступова зміна ціннісних орієнтирів та цільових завдань розвитку аграрних бізнес-суб'єктів, наприклад, імплементація вартісно-орієнтованих концепцій у практику вітчизняного агроменеджменту та організація ефективного контролю за величиною та тенденціями зміни ринкової вартості агробізнесу. Перспективами подальших наукових досліджень у цьому напрямі є обґрунтування дієвих інструментів, методів і форм контролю вартості аграрного бізнесу, які даватимуть змогу нарощувати його величину.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнат'єва Т.М. Внутрішній контроль в системі управління підприємствами АПВ / Т.М. Гнат'єва, І.О. Крюкова // Аграрний Вісник Причорномор'я. – 2014. – № 75. – С. 65-72.
2. Вартість банківського бізнесу: [монографія] / [А.О. Єпіфанов, С.В. Леонов, Й. Хабер]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 295 с.
3. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон. – М.: Олимп-Бизнес, 2003. – 304 с.
4. Корягін М.В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку: [монографія] / М.В. Корягін. – Львів: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. – 262 с.
5. Коупленд Т. Стоимость компании: оценка и управление / Т. Коупленд. – М.: Олимп-Бизнес, 2005. – 554 с.
6. Куцик П.О. Контролінг в управлінні вартістю підприємства: сучасна диспозиція і можливості впровадження в Україні / П.О. Куцик // Вісник Університету банківської справи України Національного банку України. – 2013. – № 3 (18). – С. 222-227.
7. Оцінка бізнесу та нерухомості: [навч. посіб.] / [В.Р. Кучеренко, Я.П. Квач, Н.В. Сментина та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 200 с.
8. Лапа В.В. Дослідження «Оцінка ринкової вартості земель сільськогосподарського призначення» – економічний погляд на ринок землі / В.В. Лапа // Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream>
9. Контролінг для менеджерів: [навч. посіб.] / [І.А. Маркіна, О.М. Таран-Лала, М.В. Гунченко]. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
10. Осінній поштовх: рейтинг вартості агрохолдингів / Інвестиційна компанія «Eavex Capital» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/osinnij-postovh-rejting-vartosti-agroholdingiv>
11. Рудьєв В.А. Менеджмент: [навч. посіб.] / В.А. Рудьєв, С.О. Гуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 315 с.
12. Фридман Дж. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / Дж. Фридман, Н. Орудей. – М.: Дело Ltd, 1995. – 480 с.
13. Fisher I. The Theory of Interest: As Determined by Impatience to Spend Income and Opportunity to Invest It / I. Fisher. – N.Y.: MacMillan, 1930. – 566 p.